

ПОЈАМ КУЛТУРЕ

Културом се може назвати све оно што је човек створио и исказао предметима или симболима, али и свет идеја и њихов утицај на појединца. Она се одређује и као скуп свих процеса, промена и творевина које су настале као последица материјалног и духовног деловања људског друштва. У одређењу појма културе, издиференцирала су се три приступа:

1. *са технолошког становишта* она представља одређен ниво производње и репродукције друштвеног живота, који зависи од техничко-економских показатеља развита друштва; овај прилаз сусрећемо у културолошким школама Запада и у марксистичким одређењима културе;
2. *по друштвеној концепцији*, култура означава делатност људи повезану с употребом оруђа и знакова, норми и правила понашања;
3. *аксиолошки (вредносни) приступ*, настаје под утицајем немачких филозофа и културолога крајем 18. и почетком 19. века, када се појам културе односи, пре свега, на духовну културу.

Историјски гледано, први покушаји дефинисања појма културе јављају се још у хеленско доба. Тачније, појам културе зачет је још у мишљењу софиста. Софисти тај појам развијају насупрот идеји по којој се човек цени и развија на основу свог социјалног порекла и указују да су, поред онога што генетски носимо рођењем, знање и добро васпитање претпоставке за повољан развој човека. Дакле, култура није само оно што се добија наслеђем и пореклом, већ и оно што се учини од наслеђених диспозиција. У средњем веку појам културе се употребљавао у оквиру синтагме *cultura mentis* и односио се на духовну културу и усавршавање. Нововековни појам културе потиче из 18. века, а многобројни покушаји њеног појмовног одређења од тада па до данас имају корене у Викоовом схватању културе као посебном човековом свету, тј. човековој креацији која се супротставља креацији природе. Укратко, све оно што је човек преобразио својом свесном делатношћу спада у културу.

ПОЈАМ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ

Појам цивилизације сродан је појму културе. Јавља се у 18. веку са циљем да се направи разлика између најмоћнијих европских држава тог времена и тзв. дивљих народа на које су Европљани наишли у процесу колонизације. Најчешће се користи за означавање вишег степена културе, као антитеза примитивној култури, дивљаштву и варварству. Укратко, појам цивилизације означава вишу етапу у развоју људског друштва. Према дефиницији Семјуела П. Хантингтона, појам цивилизације означава највиши облик културног груписања људи. У 20. веку, у одређивању појма цивилизације доминирају три становишта:

1. *По првом*, овај појам је супротстављен појму културе (антоними); овакво схватање било је доминантно у Немачкој; култура је супериорнија и подразумева духовне вредности (филозофију, религију, науку, језик), док је цивилизација појам који карактеришу материјална остварења (грађевине, техника, оруђе); овакво схватање налазимо нпр. код *Освалда Шпенглера и Николаја Берђајева*; Шпенглер у „Пропасти Запада“ излаже схватање да свака култура, после рађања и процвата, има цивилизацију као вештачко стање и смрт;

2. *По другом*, ово су идентични феномени, те се појмови користе синонимно; изједначавање појмова културе и цивилизације карактеристично је нарочито за француску и енглеску традицију; оба појма обухватају и материјалну и духовну културу;

3. *И по трећем*, цивилизација је сложенији облик културе, па се појмови налазе у односу субординације. Цивилизација се сматра наднационалном, а култура националном творевином. Оваква схватања културу ограничавају на национална остварења, док појам цивилизације прелази границе појединачних националних култура.

БРОДЕЛОВ МОДЕЛ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ (историја цивилизација)

Фернан Бродел, један од највећих историографа XX века, заступао је гледиште о проучавању целине историје, проширењу предмета истраживања („тотална историја“ и „културна историја“), методолошком плурализму и разликовању три времена историје: 1) историја „спорог ритма“ (обухвата појаве дугог трајања); 2) друштвена историја (историја група, држава); 3) историја „брзог ритма“ (догађајна историја). У вези са идејом могуће *и сторије цивилизације*

, Бродел предлаже следеће: критички сагледати поимања културе и цивилизације; трагати за дефиницијама културе и цивилизације; и осмислити сарадњу истраживача из наука о култури и цивилизацији.

Бродел разматра и идеју *микроисторије и историје традиционалне отворености*, што подразумева рашчлањавање цивилизација на подцивилизације. Државе и народи теже да се представе као носиоци сопствене цивилизације, а истовремено на њиховом тлу има корена цивилизација које су ту некада биле. Бродел сматра и да мноштво дефиниција културе и цивилизације није решење него проблем. Критички је разматрао одређења великог броја аутора и прихватио гледишта оних који у цивилизацији виде *културну целину*

, додајући
трајност у времену
као важну одредницу

По Броделовом мишљењу, цивилизација се током проучавања може обухватити у целости једино сарадњом више наука и дисциплина.

ХАНТИНГТОНОВ МОДЕЛ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ (синтеза цивилизација)

Семјуел Хантингтон је анализирао литературу најзначајнијих писаца о цивилизацијама и интердисциплинарним проучавањем резултата њихових компаративних анализа, засновао је своју синтезу о свету цивилизација. Уочио је и разлику између цивилизације у једнини и множини, при чему је под цивилизацијом у једнини подразумевао *универзалн*

у светску цивилизацију

. Хантингтон наводи да је одређење цивилизације као културног ентитета преовладало свуда у свету, осим у Немачкој, чији су мислиоци разликовали културу у духовном погледу од цивилизације коју су сматрали материјалном сфером. Он такође указује на неодвојивост цивилизације од културе, те да људи припадају цивилизацијама на основу културних карактеристика, а не по физичким одликама. Цивилизацију одређују елементи културе, а главна одређујућа карактеристика је религија. Закључак је темељио на мишљењу Кристофера Давсона да су *велике религије основе на којима почивају цивилизације.*

Хантингтон дефинише цивилизацију као *најшире културно груписање и најшири ниво културног ентитета, најтрајнија људска удружења и стварности дугог трајања.* Оне се развијају на великим просторима и дуго трају, али могу и да нестану, с могућношћу обнављања.

СУМЕР

Сумерска цивилизација датира из 5. и 4. века пре н.е. Настала је на ушћу Тигра и Еуфрата, на подручју Јерихона (у Палестини) и језера Ван. Сумери су населили југ Месопотамије око делте Еуфрата, док су северније крајеве, на простору средњег тока Тигра, населили Акађани. На том месту касније је настало Акадско царство.

Сумерска цивилизација достигла је врхунац у 3. миленијуму пре н.е. Након периода централизоване владавине, настала су мања краљевства од којих је свако имало свог бога заштитника. Око 2600. године пре н.е. краљеви Ура су освојеним краљевствима наметнули своју власт, чиме је створена Прва урска династија која је трајала пет генерација. Унутрашње борбе Сумера искористио је Саргон, краљ Акада, и покорио га 2385. године пре н.е. Себе и своје синове је прогласио за краљеве Акада и Сумера, чиме је настала Друга урска династија. Након продора варварских народа Гута и заузимања

Акада и Сумера започела је и Трећа урска династија, а земља је достигла највеће материјално благостање.

Сматра се да су Сумери први народ који је развио прави систем писања, а користили су се клинастим писмом. Главно занимање било је обрада земље, а развијено је било и занатство. Важно је напоменути и да је ропство било веома распрострањено. Основа за духовну и световну владавину била је религија, а владар је управљао земљом као божји изасланик. Свештеници, који су се сматрали посредницима између богова и људи, уједно су били и учитељи, лекари, судије. Веровало се у више богова (хтонична божанства), а богови појединачних краљевстава чинили су веће богова цивилизације. Врховни бог је Ану (господар неба, извор закона и поретка), а његове налоге извршава Енлил (бог олујног ветра), бранећи ред и поредак од хаоса. Трећа велика сила и извор живота је Мајка земља. Веровало се у загробни живот, а од времена Треће урске династије мртви су сахрањивани у кућама, породичним гробницама.

Око 2000. године пре н.е. инвазије варварских племена руше Трећу урску династију, а 1783. године пре н.е. шести вавилонски краљ Хамураби успева да до краја порази Сумер, поставши краљ и Сумера и Акада. О Сумеру је траг оставио вавилонски историчар Берозус, да би две хиљаде година касније (1850) Хинкс поново открио хипотетички народ и назвао га Сумером. Сматра се да се у сумерској цивилизацији јављају: први градови, државе и краљевства, прво писмо, први законик, први зачеци школа и библиотека, али и ропство, проституција, итд.

БАВИЛОН

Вавилон је настао уједињавањем Сумера и Акађана, а подигнут је после победе Акада у рату и тако постао престоница доње Месопотамије. Вођа освајача био је Хамураби, који је владао 43 године. Његово царство се простирало од Персијског залива на југу до Ниниве на северу и од еласких планина на истоку до Сирије на западу. Тип владавине био је теократски (владар је *божји намесник*). Храм врховног бога Вавилона, Мардука, био је средиште читавог живота. На земљи све је било у власништву богова, а смисао људске егзистенције био је да им служе. Упркос владавини разних царстава на истом простору, вера је била једна и богови су били исти.

У току своје владавине, Хамураби је увео нове законе и обезбедио њихово поштовање. „Хамурабијев законик” представља најпознатији и најбоље сачувани [законик](#) древне [Месопотамије](#)

. Пронађен је

[1902](#)

. године у

[иранском](#)

граду Сузи, а данас се чува у музеју

[Лувр](#)

. Текст је исписан на стени од црног диорита, а на врху стене налази се сликовни приказ

[бога](#)

сунца Шамаша и

[Хамурабија](#)

док стоји у наклону пред њим.

После Хамурабијеве владавине, у успону је било асирско царство, које и само временом слаби упадом индоевропских племена, Скита и Кимерана. Набополасар, међутим, ослобађа Вавилон, оснива династију и завештава Друго вавилонско краљевство свом сину Набукодоносору II, који се показао као највећи владар и неимар свог доба. За време његове владавине, моћ Вавилона проширила се ка Сирији, Палестини и Јерусалиму. Изградио је путеве и храмове у [Вавилону](#), а за своју жену Семирамиду изградио је чувене висеће вртове, који су касније уврштени међу седам светских чуда. Ипак, највиша од свих грађевина била је седмоспратна Вавилонска кула („Божја врата”) која је била саграђена у виду степенастог торња, а тај облик храма називао се зигурат.

Земљу око река обрађивали су робови и власници парцела, коришћена је и нафта, а била је позната и вештина ливења метала. Трговина је била веома развијена, па се чак и цивилизација означавала трговачком. Чак су очеви продавали своје ћерке за новац.

Проституција је проглашавана светом, а укинуо ју је Константин 325. године пре н.е.

Након 43 године успешне владавине, Набукодоносор је постао душевни болесник. Тридесет година након његове смрти царство се распадало, па је персијски освајач, краљ Кир, дочекан са добродошлицом.

ЕГИПАТСКА ЦИВИЛИЗАЦИЈА

Египатска цивилизација настала је у доњем току реке Нил, али се не зна ко су били Стари Египћани и одакле су дошли. Становништво Египта сачињавали су Либијци на северозападу, Семити на истоку и досељеници са југа и југозапада - Нубијци и Либијци. Сматра се да је њиховим мешањем настао хибридни народ.

Историја Старог Египта почиње уједињењем Горњег и Доњег Египта око 3000 година пре н.е, а оснивачем прве династије сматра се Менес. Историјске епохе деле се на династије, а у преддинастичком и раном династичком периоду постављени су темељи староегипатске културе и цивилизације. Египат је био подељен на два краљевства: јужно и северно. За разлику од Месопотамије где је свако краљевство (градови-државе) имало своју аутономију, у Египту је власт била централизована.

Хијерархијски систем био је кастинског типа. Фараон, краљ Сунца (Бога Ра), био је потпомогнут кастом свештеника и дворским чиновницима, док су народ и робови обављали најтеже послове. Становништво је било подељено на *номесе*, чији су припадници били исте лозе, имали исти тотем, обожавали исте богове. Жене су имале широка права, а саму цивилизацију карактерисали су матријархатски обичаји.

У најстаријој епохи, Египћани су прошли фазу тотемизма. Најстарија египатска божанства била су у животињском облику: Соко (Хор), Бик (Апис), Крава (Хатор). У палеолиту Египћани су били ловци, а у неолиту и периоду робовласништва земљорадња постаје основно занимање. У овом периоду развила се вера у *култ мртвих*, да би касније дошло до синтезе тотемизма и идеје о божанству у људском облику. У зависности од врсте привреде, дошло је од диференцирања два типа божанстава. Хтонична су била у Доњем Египту где се становништво бавило земљорадњом, а астрална божанства у Горњем Египту где су живела номадска племена. Египћани су веровали у загробни живот и да у сваком човеку пребива двојник

Ка

, који не мора да умре са телом, које се зато балсамовало да би се сачувало од пропадања.

Код старих Египћана постојале су две врсте писма: *хијероглифско* (употребљавало се за натписе и записе на споменицима) и

хијератско

(врста курзивног писма са елементима сликовног којим су се писали верски и световни написи на папирусу). Египатске хијероглифе одгонетуо је тек 1822. године Француз Шамполион. Образовање се веома ценило, а први научници били су свештеници. Биле су развијене геометрија, математика, астрологија, астрономија и нарочито медицина, па су тако Египћани, на пример, знали да година има 365 дана и познавали лекове за чак 700 болести. Међу најзначајније тековине египатске цивилизације спадају: проналазак стакла, хартије, мастила, календара, итд, а велики допринос дала је и у унапређењу државне управе, архитектуре, вајарства, итд.

ИНДИЈСКА ЦИВИЛИЗАЦИЈА

Индијска цивилизација настала је у долини реке Инд у другој половини 3. миленијума пре н.е. Сматра се и *првом цивилизацијом*. Најновија истраживања указују на Индус-Сарасвати цивилизацију, названу по реци Сарасвати, чијим се центром сматра град Мохенџо Даро. Њен развој може се пратити по фазама: 7000-5000. п.н.е. (преовладава земљорадња, а јављају се и први градови); 5000-2600. п.н.е. (развијани су

сточарство, грнчарство, металургија и урбанизација); 2600-1900. п.н.е. (откривено је писмо, усавршена урбанизација, трговина и металуршка производња).

Када се говори о уређењу, постоје два мишљења. По једном је постојало царство у Мохенџо Дару, а по другом је било више држава које је повезивала јединствена култура. Једна од карактеристика ове цивилизације је да није било оружаних сукоба, а нема ни трагова да је постојала војска. Данас се сматра да је хиндуска цивилизација уствари настала стапањем староседелачке, *харапске*, и инвазионе, *аријске*, културе.

Цивилизација у долини Инда поштовала је богове у људском облику и обожавала разне животиње. Посебно је негован култ фалуса који је симболизовао репродуктивну моћ природе, што све заједно наводи на закључак да је реч о религији карактеристичној за примитивну земљорадничку друштвену заједницу. Држава у Индији се ствара од 10. до 7. века пре н.е. Аријци су са собом донели племенски систем организације друштвене заједнице и религију која је, такође, познавала богове у људском облику. Аријска племена су имала обичај приношења жртава боговима: Индири (богу оцу људског рода), Агнију (богу жртвене ватре) и Варуни (чувару светског поретка и ватре), певајући химне „Ригведе”. Њихов првобитни религијски систем замењен је браманизмом, својеврсном синтезом древног аријског ведског система и хтоничне вере староседелаца, а утемељили су га Брамани, највиша каста у Индији. Он постаје основа за сва каснија веровања. У то доба се развија и индијски [језик](#), који се данас зове санскрит. Други део аријских светих књига „Веда” (на санскритском језику) под називом

Упанишаде

сматрају се извором будизма, ђаинизма и хиндуизма.

Када је реч о друштвеном уређењу, у Индији је постојало 5 каста: брамани (свештеници, филозофи-управљачи), кшатрије (племићи, чувари, ратници), ваишије (трговци, занатлије), шудре (ратари, радни део становништва) и парије (најнижи слој становништва). Касте су биле затворене групе, чији се припадник постаје рођењем. После пољопривреде, било је развијено рударство, трговина, занатство, а од уметности је највреднија књижевност на санскриту, као и стари споменици културе, архитектуре, итд. Изумом ове цивилизације сматра се децимални систем.

КИНЕСКА ЦИВИЛИЗАЦИЈА

Кинеска цивилизација настала је на обалама река Јангце и Хоанг-Хо (Жута река). Иако постоје археолошки трагови из 8. миленијума пре н.е, сматра се да се пуни развој кинеске цивилизације одиграо у бронзаном добу. Ипак, материјални подаци постоје само за период који обухвата средину 2. миленијума пре н.е, а реч је о гробовима у Анијангу из доба династије Шанг. Наука, међутим, нема податке о томе ко су и одакле су дошли Кинези.

Историја кинеске цивилизације може се посматрати кроз раздобља династичких владавина. За време династије Шанг утемељени су писмо, филозофија, вера и уметност. Кинеско идеографско писмо (писмо у сликама) је аутохтоно. Најстарији пронађени примерци налазе се на костима и оклопима корњача из Анијанга и потичу из 14. века пре н.е, а ради се о предметима који су служили за гатање у време владавине династије Шанг. Из тог времена познато је 2500 пиктограма. Оно што је важно напоменути када се говори о кинеском језику је то да је свака реч засебна целина. У зависности од синтаксичке употребе, иста реч може служити и као именица и као глагол и као придев.

Средиште економског живота било је село, где су Кинези створили плодно тло, па је највећи део становништва живео од земљорадње, док су основа индустрије биле домаће радности, ткање текстила и гајење свилених буба. Основна јединица државе била је породица, а живот је почивао на моралу. Друштвену структуру су чинили управљачи, обични људи (учени, земљорадници, трговци), а трећу категорију робови, проститутке, просјаци, издајници. Управа се сврстава у источне деспотије. Владар је као *изабраник неба* имао

велику моћ и персонификовао је божанство, па се може рећи да је у Кини био теократски тип владавине.

Религија у Кини је проистекла из филозофије. Најзначајније филозофске школе су таоистичка и конфучијанска. Поред њих, познате су и моцистичка (Мо Це) и правна, тј. легалистичка филозофска школа (Шанг Јанг и Хан Феј Це). Таоизам и конфучијанство уједно су биле и филозофије и религије. Основа кинеске религије били су *култ предака* и *култ неба*.

У кинеској митологији, прасупстанца свега и покретачки животни принципи су Јанг и Јин. Јанг означава: мушкост, оца, савршенство, небо, јединицу, светло, лакоћу; а Јин:

женскост, мајку, несавршенство, земљу, двојност, таму, отежавање. Уметност Кине такође је била аутохтона и вршила је велики утицај на културе суседних народа. Основа сликарског умећа била је калиграфија, а највише се сликало и на свили. Била је развијена трговина, нарочито она која се одвијала бродовима по Тихом, Атлантском и Индијском океану. Било је открића из различитих наука, иако оне нису биле строго диференциране. Најцењенија литература била је историја, па је тако створен огроман опус историографске литературе. Сматра се да је историографија настала кад и цивилизација на кинеском простору.

ЈАПАН

Историја Јапана може се посматрати у 3 периода:

1. царски Јапан – током заздобља од 522. до 1603. године пре н.е. постављени су темељи јапанске цивилизације преношењем вредности из Кине и Кореје. Јапан је тада био класично будистички и одликовао се отменошћу и вером;
2. феудални Јапан – од 1603. до 1868. године; живело се од пољопривреде, а посебно се неговала уметност и филозофија;
3. нови Јапан – ово доба почело је 1853. године отварањем Јапана од стране америчке флоте.

Стара јапанска предања говоре да су богови створили Јапан тако што су у океан бацили копље украшено драгуљима и подигли га према небу. Са врха копља пало је 4223 капи, од којих су настала острва у архипелагу који се зове Јапан.

Сматра се да је Јапан настао као последица земљотреса. Најстарији пронађени предмети датирају из мезолита, а припадају култури названој *јомонска*, по шари налок конопу (*јомону*). Данашњи потомци првих становника Јапана су Аину, којих има на острву Хокаидо, а

јапански народ је настао мешањем становништва након сеоба народа са суседних простора.

Изворна јапанска религија је *шинто* – *пут богова (шинтоизам)*. Заснива се на култу породичних предака, култу предака клана и државном култу царских предака и богова оснивача. То је вера која проповеда постојање два света, горњег и доњег. Ради се о политеистичком систему веровања са врховним божанством Ками. Јапански пантеон је почетком 10 века имао 3.132 бога, а врховна богиња је богиња Сунца (Аматерасу-Омиками, „Светлеће небо – велики узвишени Ками”).

Симбол душе Јапана је трешњин цвет, а у првом реду неприкосновених вредности су јапанско писмо и јапански језик. У царском периоду друштво се делило на 8 касти (*сеиа*), а у феудалној на 4: самураји, занатлије, сељаци и трговци. Постојали су и робови, а још нижој касти (

парије

) припадају су сакупљачи ђубрета, штављачи кожа и касапи. Основ друштва била је породица, а закон је регулисао складан живот. Односи међу људима у Јапану уобличавани су успостављањем владајуће хијерархије. Цар је био

син неба

, а могао је да има жена колико је хтео. Наследници су бирани по способности, а не по годинама. Седишта владара су мењана, из Наве у Нагаоку па у Кјото. Људи су претежно живели у колибама и сиромаштву, док су на другом крају били аристократија и царска породица. Тај период се означава као златно доба Јапана (794-1192).

Уметност Јапана обележена је, понајвише, утицајима споља. Напредак је подстакнут продором културе из Кине. Преузето је много тога: начин писања, поезија, управљање, архитектура. Музика, свирање и рецитованье сматрани су даром Богова. Важно је поменути и јапанско грнчарство као саставни део далекоисточног грнчарства. Новопронађени глинени судови из Одаи-Јамамото и Ушироно на острву Хоншу потичу од пре 13.000 година. Јапански сликар био је и песник, а извор инспирације била је Зен медитација. Што се тиче књижевности, сматра се да је најранија књижевност била најбоља. Најстарија је књига „Мањошу – Књига 10.000 стихова”. Постојале су кратке песме у *танка* облику (пет редова од 5,7,5,7 и 7 слогова), чијим је скраћивањем настао *ха ику* (5,7,5 слогова). Последњи изданак јапанске уметности пре налета западне индустрије је јапански дрворез.

СТАРОГРЧКА ЦИВИЛИЗАЦИЈА

Средином 3. миленијума пре н.е. развила се цивилизација на Криту и острвима у Егејском мору, одакле потиче и њен назив Критска или Егејска цивилизација. Крит су населили народи са јужне обале Мале Азије. Примат у животу егејске заједнице имала је вера. Од писама најпре је коришћено хијероглифско, а после њега *линеар А*, које је послужило за стварање грчког *линеара Б*

половином 15. века пре н.е. Критска цивилизација достиже врхунац у 16. веку пре н.е, а са Крита се проширила на Пелопонез који је био насељен Ахајцима. Ту је њен центар био у Микени, па одатле и назив критско-микенска цивилизација. Средином 15. века пре н.е. Ахајци су заузели и разорили критске градове, да би почетком 12. века пре н.е. Дорци освојили Пелопонез, што је означило крај микенске цивилизације. У то време, грчка племена Дорци, Јоњани и Еолци насељавају крајњи југоисток Европе. Себе су назвали Хеленима, а своју земљу Хелада. Име Грци дали су им Римљани. Носиоци цивилизације били су Јоњани. Конфигурација земљишта била је таква да је становништво било подељено по градовима-државама (полисима). У 8. веку пре н.е. коначно су се распале родовске заједнице, а диференцирали су се имућни (еупатриди) и народ (демос). Полиси су се међусобно разликовали по уређењу, а најзначајнији су били Атина и Спарта. Спарту су подигла племена Дораца на десној обали реке Еуроте у 8. веку пре н.е. Главно занимање била је пољопривреда. Услед повећања броја становника, било је потребно проширити територију, па је са тим циљем освојена суседна Месенија, а локално стновништво претворено у робове или хелоте. Да би их држава у покорности, Спарта је организована као војнички полис, а сви Спартанци били су припадници војске као стуба државе. Мушка деца су од седме године школована за војнички позив. Друштвену структуру су чинили: спартијати (Спартанци), перијеци и хелоти. Спартијати су били потомци Дораца, с правом учешћа у политичком животу; перијеци су били потомци Ахајаца, а бавили су се земљорадњом, занатством, трговином, али без права учешћа у политичком животу; хелоти, државни робови, водили су порекло из Лаконије и Месеније. Спартом су управљала два краља, а највиши орган власти било је веће од 28

стараца – герузија. Геронти (старци) су доживотно били на власти. Извршну власт су чинила петорица еуфора (надзорника). Атински полис су основали Јоњани у 8. веку пре н.е на полуострву Атици. Као и у другим полисима, у Атини је било родовско-племенско уређење. Племенски краљ (басилеус) био је на челу
већа

—

Аеропагуса

. Становништво се делило на племенску аристократију, сељаке, занатлије, трговце, најамне раднике и робове. Након Солонових реформи, становништво је диференцирано према богатству, сврстано у четири
разреда (класе-фила)

. Свака

фила

је давала по стотину представника у веће које је представљало врховни суд, назван була.

Народна скупштина (еклесија

) била је најважнији орган власти. Извршну власт су имали

деветорица архоната

. У периоду егејске цивилизације били су развијени пољопривреда, сточарство, занатство, као и трговина по Средоземљу. Привреда старогрчких полиса била је условљена конфигурацијом и положајем земље и климом. Пољопривреда је била развијена у срединама где је било повољних услова. У градовима су били најразвијенији занатство и трговина.

Полис

као град-држава почивао је на породици, а велики значај придавао се образовању. Религија се утемељила у време доласка Дорана на грчко тло. Веровало се да богови живе на планини Олимп и замишљани су у људском облику. Врховни бог био је Зевс, бог грома и господар света. Хера је била његова супруга, заштитница жена и брака. Атина, заштитница Атине, богиња мудрости и знања, Посејдон – бог мора, Хад или Плутон – бог пакла, подземног света и мртвих, Аполон – бог лепоте, хармоније, светлости и поезије, Афродита – богиња љубави, итд. Филозофска и научна знања потичу од јонских филозофа из Милета. Из оквира филозофије издвојиле су се науке: математика, астрономија, медицина, географија. Старогрчка књижевност била је усмена и после преузимања писма од Феничана. Настају басне, драме, беседништво као посебан књижевни род. У архитектури су била 3 стила: дорски, јонски и коринтски, а у ликовној уметности 4 стила: геометријски, архајски, класични и хеленистички.

СТАРОРИМСКА ЦИВИЛИЗАЦИЈА

У време појаве индоевропских народа 1200. године п. н. е, Апенинско полуострво је било насељено италским племенима. Северно од реке По, сматра се да су живели становници који су припадали етрурском етносу. У новом таласу, 1000 године. п. н. е., досељавали су се Осци и Умбријци, а затим Илири, и у трећем таласу Келти. Од VII века п. н. е. почела је старогрчка колонизација Апенина. Етрурци се узимају за зачетнике римске цивилизације. Римљани, огранак Латина, преузимали су културу Етрураца и посебно Старих Грка. Рим је, према археолошким налазима, настао у VI веку п. н. е. Легенда говори да је основан 753. године п. н. е. Етрурци су на месту ранијег града подигли Рим. Историја римске цивилизације може се поделити на три периода: 1) доба краљева (753-509. г. п. н. е.); 2) доба републике (509-31. г. п. н. е.), 3) доба царства (31. г. п. н. е.). У првом периоду владало је седам краљева. Првобитно су били организовани у три племена (трибе), од којих је свако племе имало десет братстава (курије), а братство је обухватало десет родова. Три стотине родова чинило је *римски народ*. Плебејци су били слободни људи, али без политичких права. Бавили су се највише занатством и трговином; служили су војску. Освајана земља у ратовима сматрала се државном и додељивана је патрицијима. Краљ је био врховни заповедник војске, врховни судија и врховни свештеник. Сенат је вршио законодавну власт. Био је састављен од 300 представника родова (по један из сваког рода). Скупштина се одржавала по куријама, а њене одлуке у сенату су проглашаване законом. Највишу власт у Републици имали су центуријске скупштине и сенат. Највишу извршну власт вршила су два конзула. Освојене земље називане су провинцијама, којима су управљали бивши конзули у звању проконзула. Војне јединице (легије) су распоређиване по провинцијама, а крај њих су лоциране колоније (римских грађана – чиновника, занатлија, трговаца...). Робови су били без права. Положај робова је зависио од воље господара и њихових занимања. Римљани су првобитно веровали у духове, па им је религија била анимистичка. Свака породица је имала своја божанства. Децу су штитила 43 бога. Богови, чувари куће, породичног огњишта, били су *добри духови – пенати*. Врховни бог је био Јупитер, господар Неба и Земље и бог муње; Нептун, бог мора; Минерва, богиња знања и мудрости. Римљани су примили хришћанство за време цара Константина. Прва знања деца су стицала у породици. Прве поуке су биле из агрономије и обичаја. Прве средње школе за дечаке од дванаест до шеснаест година, отворане су у Риму. *Закони дванаест таблица*, објављени 450. године п. н. е., представљали су први значајан наслов писаног права. *Реторика (беседништво)* била је веома важна вештина која је учена од детињства.

ОДЛИКЕ СРЕДЊЕВЕКОВЉА

Период средњег века обележен је различитостима на цивилизацијским просторима. На европском тлу је трајао од V до XV века. Кинеска, индијска и исламска цивилизација су биле у успону у односу на цивилизације на европском и другим континентима. Европа је од IV до XI века била поприште сукоба новодолазећих народа. Било је то време великог цивилизацијског пада. Ишчежавао је сјај античког времена. Период средњег века се у историографији посматра у две етапе, као *рани (IV-XI)* и *позни или развијени феудализам (XI-XV)*

. У другој етапи средњовековног периода феудализам је преовладао и у Византији и у словенским земљама. Развој је био обележен успоном градова и трговине. Културе на простору Блиског истока, Северне Африке и Европе (старе Грчке) обликовале су се под утицајем хришћанске и исламске религије. Хришћанство је током средњовековног раздобља на европском простору представљало „

цивилизацијског ујединитеља

“. Носиоци цивилизације су били хришћанска црква и феудалци. Отуда и назив *хришћанско-феудална цивилизација*

. Од XII века почиње развој привреде, градова, управе, школства, градитељства и уметности. Средњовековно друштво је у великој мери било сукобљено друштво. Три су главна типа људи:

1) монах 2) витез, и 3) сељак

. Религија је доминирала средњовековљем.

Пољопривреда

је била главна грана привреде у средњовековној Европи, као и у другим цивилизацијама тога и ранијег доба. Владари су подстицали подизање градова, а ц

ркве

су биле најважније јавне грађевине. Градовима су у почетку управљали епископи и феудалци на чијим поседима су и подизани. Становници градова су се опирали самовољи и наметаним обавезама управљача, најуспешније стварањем и радом *заједница*

(

комуна

). Градови, који би се ослободили самовољних управљача, стицали су повељу слободног града

.

Занатлије и трговци

су оснивали професионална удружења – *еснафе и гилде*.

Од XII века је оживела новчана привреда. У Европи је током средњовековног раздобља било мало образованих људи. Доминирала су црквена учења и практична обука.

Свештеници су за дуго

били једини писмени, а манастири центри духовног и интелектуалног рада. Прве школе отворане су при верским установама типа основног образовања, а потом и типа средњег образовања. Први универзитети (свеучилишта) створени су крајем XII века. Међу првим отвореним универзитетима били су они у Болоњи, Паризу, Оксфорду, а у словенској средини – у Прагу и Кракову. Духовно стваралаштво дуго се сводило на преписивање Библије, Аугустинових, Платонових и Аристотелових дела, Јустинијановог кодекса. Латински језик је употребљаван не само у администрацији, него и у култури. У позном средњовековљу тежило се да народни језик постане и књижевни. Највећи успон књижевности био је у Прованси почетком XII века. Најпопуларнији су били певачи, трубадури и путујући књижевници. Највећи домет у средњовековној књижевности досегли су италијански песници (Данте Алигијери, Франческо Петрарка, Ђовани Бокачо). Теологија је прожимала науку, образовање, уметност...живот. Средњовековно раздобље у Европи у погледу развоја цивилизација разликује се у односу на цивилизације изван њених граница. Индијска и кинеска цивилизација и цивилизација Маја из ранијег времена, продужиле су успон и у средњовековном раздобљу.

ВИЗАНТИЈСКА ЦИВИЛИЗАЦИЈА

Три су стуба византијске цивилизације: старогрчко (хеленистичко) наслеђе, староримска организација (управа) и хришћанство. Византија је добила назив по Византиону, старој грчкој колонији и граду, подигнутом на Босфору пре нове ере. Становници Византиона су се називали Ромејима (Римљанима), а званично име земље било је Ромејско царство.

Цар Константин је 330. године подигао нови град на месту старог, назван

Константинополис (Константинопољ

). Била је то нова престоница Римског царства, „

нови

Рим

“. Словени су га назвали Цариградом. Нови освајачи, Османлије, променили су му име у Истанбул.

Подизање града се узима за настанак државе Византије. Она је настала касније, Теодосијевом поделом Римског царства 395. године. Византијски цареви су се сматрали наследницима Западног римског царства после његове пропасти.

Цар Јустинијан је успео да га обнови у знатном делу, освојивши Вандалску и Остроготску краљевину, као и део визиготских Пиринеја. Успеси Јустинијана су се огледали не само у освајању, него и у подизању грађевина и утемељењу државе. После смрти Јустинијана, Царство се смањило. Цар Ираклије био је нови велики византијски владар.

У

центру пажње културне типологије Византије су људи и њихов начин живљења. Церемоније (таксис,-грчки, церемонијалне процесије, ред и поредак) су одсликавале истовремено типологију византијских људи и структуру и ред поретка. У поворци је свако имао своје место у оквиру своје групе: носиоци инсигнија, старешине цивилних и војних власти... на крају цар (страже и евнуси). Поредак на земљи је приказиван као да личи на небески поредак. Царство је веровало да је Бог господар свега. Плаћање пореза је била обавеза у смислу потчињености цару, а избегавање је било једнако почињеном греху. Сиромаси су били поштеђени пореза, јер су живели од милосрђа. Наслеђе касне антике, римска традиција и хришћанство учествовали су у настајању Византијске цивилизације. Византинци су проучавали наслеђе, посебно посвећени књижевности и војничкој обуци. Од латинске културе, која је стизала на исток од Јустинијановог времена, највећи утицај су имали право и језик. Аутентични карактер византијске културе творили су касноантички пагански и хришћански хеленизам. Веровало се

у избављење и успон кроз служење божјим намесницима. Византијски поредак је био поредак супротности и екстремних разлика, пре свега јавно изложеног богатства и сиромаштва. Хијерархија поретка је подразумевала поштовање надређеног, све до врха лествице: чиновника и монаха - цара, а цара - Бога. Подражавање модела био је идеал коме се тежило у Византији, по угледу на цара, који је подражавао Христа. Основу образовања је представљао традиционализам. Писменост је била важна. Од VI века су затваране наслеђене школе. По Јустинијановој вољи и Платонова Атинска академија. Главне су постале монашке школе. У IX веку долази до полета у *школству*. У Цариграду је основана Висока школа, која је представљала истовремено центар за проучавање наука. Школа је прерасла у

Цариградски

универзитет

. Јустинијанов

Зборник грађанског права

(

Corpus

iuris

civilis

) представља један од драгоцених извора правног система. Византијска култура је имала велики утицај на словенске народе и земље. Архитектура и градитељство су били у великом успону у време Јустинијанове владавине. Црквену архитектуру репрезентују црква Свете Софије (Аја Софија) у Цариграду и Свети Витал (

San

Vitale

) у Равени. Израда

икона

(грчки: – слика) је чинила сликарство. Најраније иконе су настале у VI

веку, у манастирима на Синају и коптским манастирима у Египту. Султан Мехмед Освајач је 7. априла 1453. отпочео опсаду Цариграда. Цар Константин Драгаш – Палеолог је организовао одбрану све до 29. маја 1453. године. Хиљадугодишње Византијско царство је окончано.

ИСЛАМСКА ЦИВИЛИЗАЦИЈА

Ислам је настао на тлу Арабије, на највећем полуострву на свету. Творац ислама био је Мухамед (570-632). Родио се у Меки, у племену Корејш. Током пословних путовања од Јемена до Сирије упознао је више религија: хришћанство, јудаизам, будизам..., многобожачке религије арабљанских племена, нарочито оне с елементима монотеизма. На основу њих зачео је нову веру – ислам. У 610. години, наводно, јавио му се Арханђел Гаврило (анђео Габријел), открио му „*правог Бога*“ – Алаха и рекао му да то објави људима. Мухамед се нагодио с емисарима из Јастриба о прихватању његовог учења, које до тада није било прихватано. Јастриб је постао верски центар под именом Медина. Пресељење Мухамеда и његових следбеника из Меке у Медину (на арапском – хиџра), 622. године, сматрало се најважнијим за његов успех. Зато се та година узима за почетак рачунања времена у муслиманском календару. Мисија Мухамеда проповедањем вере била је оријентисана на уједињење арапских племена. Ислам се заснива на *Курану* (реч значи: читање наглас; света књига, свети списи)

и Мухамедовој

сунна

(имплицира неку врсту култа предака, обичајно право, традицију, утабан пут, племенско право).

Куран – извор вере, допуњава се казивањима (хадисима

– која се односе на Мухамедове изреке и предања). То је

свети спис (114 поглавља

), теоријски опус, допуњаван и разрађиван током времена; преведен је на више од 40 језика

; највеће је интелектуално остварење ислама и исламске цивилизације. Ислам је изложен у Курану, одређен је догмама: 1) веровање у постојање једног Бога, Алаха, 2) веровање у анђеле, 3) веровање у свете књиге, 4) веровање у Алахове посланике, 5) веровање у крај света, 6) веровање у предодређење свега (предестинација), 7) веровање у ускрснуће мртвих. Муслиман, као верник, дужан је да поштује конфесионална правила у свом духовном и световном животу, пет стубова ислама: шехада, молитва, ходочашће (хаџ), пост и закат.

Фундаментализам

се заснива на потреби обнове изворног учења ислама као синтезе верског и цивилизацијског концепта. Фундаменталисти мисле да су одступања од изворног ислама довела до његове пропасти након његовог некадашњег великог успона. Оштрица је усмерена против колонијалних сила које су запоселе исламски простор. Ислам, од своје појаве као религија у VII веку, пролазио је кроз различите фазе до наших дана. У раном периоду, први муслимани, Арабљани, сусрели су се с богатим културним наслеђем, од сумерско-вавилонских и персијских до грчко-римских времена. Ширење муслиманске обезбеђивано је освајањем територија. Муслиман је постајао онај ко је исповедао ислам и служио се арапским језиком. Поезија је била „

краљица арапске књижевности

“. Значајан правац арапске књижевности представљала је и историографија, која води порекло од записивања хадиса. У муслиманској Шпанији развиле су се две форме народне поезије, које су певали лутајући певачи од Гибралтара до Пиринеја. Дела писана под персијским утицајем одликовала су се префињеним стилем. Настала је нова форма названа

Макамат (Збирка

). Наука у муслиманском свету је заснована на наслеђу, старогрчком, персијском, сиријском... Најразвијеније дисциплине су биле теологија, историја, медицина, астрономија. У оквиру медицине посебно се развила фармација. Филозофија је била толико заступљена у муслиманском свету да се говорило како је готово сваки муслиман био филозоф, а да су филозофска дела писали сви који су знали да пишу и читају! Масовно бављење филозофијом није резултирало великим делима. Један од најистакнутијих арапских филозофа био је ал-Кинди. Арапска историографија се развила веома рано, из религиозних побуда. Најзначајнија историографска дела су настајала у време абасидске династије. Један од највећих арапских историчара, био је ал-Масуди, називан арапским

Херодотом, творац новог историографског метода. Бедуини су били први муслимански учитељи арапског језика, поезије, јахања коња и камила, руковања луком и другим хладним оружјем, као и разних других вештина. На двору омајадских халифа први учитељи су били хришћани. Прве муслиманске школе су биле џамије (кутаб). Главни приручник је био *Куран*, а изучавали су се основни предмети. У Каиру је основана џамија-универзитет, а затим и славна багдадска Низамија. У Каиру је основана

прва научна институција-„

Кућа знања („Дар ал- Илм“).

За образовање велики значај су имале библиотеке, као и трговина књигама и рукописима. У раном периоду највише су за писање употребљавани пергамент и папирус. Два велика цивилизацијска средишта ислама били су:

Омајада

и

Абасида

, с центрима у Дамаску и Багдаду. Од наука, највише су напредовали у медицини, математици, астрономији и географији. Градитељство се у почетку није одликовало архитектонски вредним постигнућима. Прве џамије су биле скромне, подизане по узору на Мухамедову кућу. Од времена пресељења престонице у Дамаск, калифи су настојали да својим палатама и џамијама надвисе византијске дворце и цркве.

Џамија

је била основни објекат исламске архитектуре, а

минарет

(торањ) њен фундаментални елемент.

Мујезин

је с врха

минарета

позивао вернике пет пута дневно на молитву. У музици ислама су се преплитали утицаји мноштва етничких група. Током времена је синтезом различитих оријентација на широком исламском простору настала „

нова музика

“. Конститутивни елементи су били арапски језик и арапска поезија. Вокална музика је због тога постала омиљенија од инструменталне.

ХРИШЋАНСКА ЦИВИЛИЗАЦИЈА

Хришћанство се јавило на Блиском истоку, у троконтиненталном Римском царству.

Потекло је из јудаизма, секте Есена, који су проповедали долазак *Месије*, Божјег изасланика и избављење Јевреја. Хришћански мисионари су се обраћали свим људима универзалном поруком о спасењу. Најважнија догма је о Исусу Христу (реч Христос на грчком је превод с хебрејског речи месија),

савршен Бог, савршен човек

. Средњи век је на европском тлу означен хришћанским. Хришћанство, јудаизам и ислам имају корен у семитском културном кругу. Хришћанско учење је засновано на премисама: човек и свет су пуни зла и зато треба тежити бољем, савршенијем животу; спасити се значи ослободити се зла, извора зла, а то су телесна уживања, чежње, страсти: „*тело је тамница душе*

“; милиони људи у Римској империји били су одушевљени идејом избављења; есхатологија – наука о крају историје и света, о доласку страшног суда или апокалипсе (према спису из Новог завета: „Откровење Јована Богослова“). Есени, секта из огранка јудаизма на тлу Римске империје, која је проповедала долазак Божијег изасланика и избављење Јевреја, сматрани су „учитељима мудрости“. О Исусу Христу нема много изворних података.

Јеванђеља

(грчки:

евангелион

– радосна, добра вест) су главни извор. Бискуп Тодор из Сира је одбацио 200 неканонских књига које су кружиле његовом бискупијом, а задржао само *четири јеванђеља*

. Апостоли Матеја, Марко, Лука и Јован су их писали у периоду од 30. до 120. године. То је канон хришћанске цркве.

Библија

или

Свето писмо

садржи

Стари

и

Нови завет

.

Стари завет

је писан на хебрејском језику. Садржи свете списе трију „књига“:

Петокњижје, Пророци и Хагиографије.

Нови завет

, писан на грчком језику, садржи четири апостолска јеванђеља. Јеванђеља су записи апостола о Исусу Христу. Апостоли га нису видели. Зато се сматра да су то записи *хроничара веровања*

о Исусу Христу на тлу Римског царства. Христ је, по предању и Новом завету, рођен у Витлејему. Појавио се први пут у Палестини 27. године, када је најавио царство Божје, утемељио веру и поставио апостоле за свештенике. Три године је Христ проповедао реч Божју и чинио многобројна чуда. Јован Крститељ је у Јордану, пре Христове појаве, најавио Месију (спаситеља). Присталице и следбеници Христа су веровали да је Христ тај месија, па су названи хришћани. Христ је стекао велики број следбеника, због чега га је Понтије Пилат, римски намесник у Јерусалиму, окривио за богохуљење и осудио на смрт. Исус је издахнуо разапет на крсту. Трећег дана после смрти је васкрснуо из гроба. Прогони Хришћана су организовани у Римском царству, чије учење је подривало робовласнички поредак. Прогони нису зауставили хришћанство, које се ширило Царством. Обједињавањем хришћанских општина, којима су управљали епископи, створена је у II веку хришћанска црква. Поглавар хришћана на западу био је римски

епископ, касније назван папа (грчки: папас – отац). На истоку је било више центара, с патријарсима као највишим поглаварима. Положај хришћана се поправио после
Е

дикта о толеранцији

цара Галерија 311. године. Две године касније,

Миланским едиктом

цара Константина, хришћанство је признато за религију. Прве теолошке школе су отворене почетком IV века у Александрији и Антиохији. Александрија је постала центар хришћанског учења и културе. На Првом васељенском (екуменском) сабору, у Никеји 325. године, формулисан је

символ вере

, по коме је Христ

„Бог од Бога, Светлост од Светлости, прави Бог од правога Бога, рођен-нестворен, истоветан с Оцем

“

Хришћанство је у Римском царству проповедано на хебрејском и грчком језику, а од 430. године и на латинском језику.